

Kernbegrippen

bij

Sociaal werk in Nederland

Vijfhonderd jaar verheffen en verbinden

Jan Bijlsma

Hay Janssen

u i t g e v e r i j | C
c o u t i n h o

bussum 2018

Deze kernbegrippen horen bij *Sociaal werk in Nederland. Vijfhonderd jaar verheffen en verbinden* van Jan Bijlsma en Hay Janssen.

© 2008/2018 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16h Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0627 9

NUR 740

1 De Nederlandse verzorgingsstaat

Zaken

Verzorgingsstaat

Stelsel waarin de overheid zich garant stelt voor noodzakelijk geachte materiële en immateriële voorzieningen voor alle burgers.

Sociale zekerheid

Bouwwerk van uitkeringen. In Nederland opgebouwd uit sociale verzekeringen en sociale voorzieningen.

Risque professionnel

Verzekeringsprincipe waarbij werknemers bij ziekte of arbeidsongeschiktheid alleen verzekerd zijn als de ziekte of arbeidsongeschiktheid het gevolg is van het werk.

Risque social

Verzekeringsprincipe waarbij werknemers bij ziekte of arbeidsongeschiktheid verzekerd zijn ongeacht de oorzaak van ziekte of arbeidsongeschiktheid.

Equivalentiebeginsel

Uitgangspunt waarbij er sprake is van evenredigheid tussen de hoogte van de betaalde premie en de hoogte van de te ontvangen uitkering.

Solidariteitsbeginsel

Uitgangspunt waarbij er geen relatie is tussen de hoogte van de betaalde premie en de hoogte van de te ontvangen uitkering.

Wet van Say

Economische theorie: elk aanbod schept zijn eigen vraag.

Externe effecten

Gevolgen van een tegenslag of gebrek voor anderen dan de direct getroffen.

Interdependentie

Onderlinge of wederzijdse afhankelijkheid.

Dilemma van collectieve actie

Keuzeprobleem waarin individuele rationele keuzes kunnen leiden tot collectief ongewenste gevolgen.

Welfare triangle

Driehoek waarin de drie coördinatiemechanismen overheid, markt en particulier initiatief zijn verbeeld.

Coördinatiemechanisme

Manier om in de samenleving goederen en diensten te produceren en verdelen.

Overheid

Coördinatiemechanisme waarbij regulering plaatsvindt door de staat op basis van wetten.

Markt

Coördinatiemechanisme waarbij individuen in vrijheid keuzes maken op basis van wederkerigheid.

Particulier initiatief

Coördinatiemechanisme waarbij mensen elkaar ondersteunen zonder winstoogmerk op basis van solidariteit of affectie.

Maatschappelijk middenveld

Georganiseerde verbanden tussen mensen zonder winstoogmerk.

Decommodificatie

Proces waarbij productie en verdeling van goederen en diensten niet via het coördinatiemechanisme van de markt tot stand komt.

Stratificatie

Indelen van lagen in de samenleving op basis van sociale ongelijkheid.

Liberaal verzorgingsstaat

Type verzorgingsstaat waarin de markt een belangrijke rol speelt, gelijkheid geen belangrijk doel is en er veel werkgelegenheid is in de private dienstverlening.

Conservatief-corporatistische verzorgingsstaat

Type verzorgingsstaat waarin het particulier initiatief een belangrijke rol speelt, gelijkheid geen doel op zichzelf is en er nog veel werkgelegenheid is in de industrie.

Sociaaldemocratische verzorgingsstaat

Type verzorgingsstaat waarin de overheid een belangrijke rol speelt, gelijkheid wordt nagestreefd en er veel werkgelegenheid is in door de overheid gesubsidieerde sectoren.

Participatiesamenleving

Samenleving waarin mensen verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf en voor mensen in hun omgeving.

Transitie 2015

Overhevelen van taken in het sociale domein van Rijk en provincie naar de gemeenten.

Transformatie

Een beoogde cultuuromslag in het sociale domein waarbij de burger, zijn directe omgeving en zijn sociale netwerk in eerste instantie zelf verantwoordelijk is voor het eigen welzijn.

Personen

Piet Thoenes

Leefde van 1921 tot 1995. Nederlands socioloog, definieerde als eerste in Nederland de verzorgingsstaat.

Otto von Bismarck

Leefde van 1815 tot 1898. Duits staatsman, introduceerde als eerste verplichte sociale verzekeringen voor werknemers.

Lord Beveridge

Leefde van 1879 tot 1963. Brits econoom en politicus, wiens ideeën over sociale zekerheid voorbeeld waren voor de Nederlandse volksverzekeringen en -voorzieningen.

John Maynard Keynes

Leefde van 1883 tot 1946. Brits econoom, publiceerde in 1936 het boek *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Voorstander van actieve overheidsbemoeienis met de economische conjunctuur, concentreerde zich daarbij op de vraagzijde van de economie.

Abram de Swaan

Nederlands socioloog (geb. 1942), publiceerde in 1988 het boek *In Care of the State* (vertaald als *De zorg en de staat*) waarin hij zijn visie op de ontwikkeling van de verzorgingsstaat beschreef.

Peter Abrahamson

Deens socioloog, ontwikkelde de welfare triangle om verzorgingsstaten te vergelijken.

Gösta Esping Andersen

Deens politicoloog (geb. 1947), ontwikkelde een typologie van verzorgingsstaten gebaseerd op decommodificatie, stratificatie en het type werkgelegenheid.

2 Van barmhartigheid tot empowerment

Maatschappelijk werk door de eeuwen heen

Zaken

Werken van barmhartigheid

Daden van christelijke naastenliefde; daden uit liefde tot de naaste en uit liefde tot God.

Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

Een door de doopsgezinde predikant Jan Nieuwenhuys in 1784 opgerichte vereniging met als doelstelling het bieden van ontspanning voor de burgerlijke elite en de vorming van de lagere volksklassen 'tot brave burgers en nuttige mensen'.

Proefkolonie Frederiksoord

In 1818 door generaal Van den Bosch gesticht met het doel om armoedige gezinnen, veelal uit de grote steden, te helpen een eigen bestaan op te bouwen als boer.

Elberfelder System

In 1852 werd in een Duitse stad een nieuw systeem van armoedebestrijding geïntroduceerd. De stad werd opgedeeld in kleine overzichtelijke wijken. Voor iedere wijk werden vrijwilligers als zogenoemde *armenbezoekers* aangesteld.

Liefdadigheid naar Vermogen

In 1871 opgericht. Ontwikkelde zich tot een toonaangevend instituut dat in Nederland als eerste de armenzorg moderniseerde.

School voor maatschappelijk werk

In 1899 door onder andere Marie Muller-Lulofs opgericht. Het accent lag op het zogenoemde woningwerk; het maatschappelijk werk dat zich richt op (het toezicht op) de woningen van mensen.

Woonschool

Een geplande woonbuurt waar probleemgezinnen onder toezicht werden gehuisvest en heropgevoed tot modelburgers.

Gezinsoord

Opgericht na de Tweede Wereldoorlog in rijksevacuatiekampen in Drenthe en Overijssel. Heropvoeding stond centraal. Bedoeld voor bewoners die door de gemeente als asociaal waren aangemerkt.

Social casework

Een vorm van sociaal werk waarbij het vertrekpunt ligt in een aandachtige bestudering van de achtergrond en omgeving van een individu of gezin.

St. Paul Family Unit Report Study

Studie uit 1948 waarin onderzocht werd op welke wijze probleemgezinnen gebruikmaken van publieke en private middelen.

Multiproblemegezin

Een gezin dat langdurig kampt met een combinatie van sociaaleconomische en psychosociale problemen. In de ogen van hulpverleners zijn deze gezinnen moeilijk te helpen.

Evidence based practice (EBP)

Het uitvoeren van een handeling door een beroepsbeoefenaar op zo'n wijze dat de uitvoering is gebaseerd op de best beschikbare informatie over doelmatigheid en doeltreffendheid.

Common factors

Volgens de psycholoog Michael Lambert: de elementen die een therapie wel of niet succesvol maken, zoals de omgeving, de hulpverleningsrelatie en de verwachtingen van de cliënt.

Personen

Johannes van den Bosch

Leefde van 1780 tot 1844. Generaal in Indië die zich na een militaire carrière toelegt op de armenzorg en de landbouw. Stichter van de proefkolonie in Frederiksoord.

Marie Muller-Lulofs

Leefde van 1854 tot 1954. Richtte in 1890 samen met anderen de Vereniging tot Verbetering van de Armeenzorg op en in 1899 de eerste school voor maatschappelijk werk in Nederland.

Hélène Mercier

Leefde van 1839 tot 1910. In Nederland de grondlegster van het zogenoemde woningopzichterssenwerk.

Mary Ellen Richmond

Leefde van 1861 tot 1928. Speelde in de VS een belangrijke rol binnen de COS (Charity Organization Society). Introduceerde daar de methodiek van het social casework.

Marie Kamphuis

Leefde van 1907 tot 2004. Heeft in Nederland de methodiek van het social casework geïntroduceerd.

Hans Achterhuis

Filosoof. Auteur van het in 1979 verschenen boek *De markt van welzijn en geluk* waarin fundamentele kritiek op de praktijk van het welzijnswerk werd geformuleerd.

Herman de Mönnink

Auteur van het boek *De gereedschapskist van de maatschappelijk werker* (2004), dat zijn vertrekpunt heeft in de evidence based practice.

Sjef de Vries

Methodiekontwikkelaar. Staat op het standpunt dat het effect van de hulpverlening door de zogenoemde *common factors* bereikt wordt.

3 Van volkshuis tot buurtregie

Een eeuw sociaal-cultureel werk in Nederland

Zaken

Toynbee Hall

Een in 1884 geopend centrum in het Londense *East End* waar afgestudeerde academici gingen wonen om te werken aan buurtondersteuning en volksoontwikkeling.

Ons Huis

Het eerste volkshuis in Nederland. Opgericht in 1892. Het doel was de overbrugging van de kloof tussen arm en rijk door middel van de zedelijke verheffing van de arbeider.

Volkshuis

Een sociale ontmoetingsplaats voor arbeiders, die plaats bood voor ontspanning en opleiding. Ons Huis in Amsterdam was het eerste voorbeeld hiervan.

Clubhuis De Arend

Werd in 1922 geopend, met als doel arbeidersjongens te vermaken en te beschaven. De eerste in zijn soort in Nederland.

Wandervogel

De eerste jeugdbeweging in Europa. In 1896 in Berlijn ontstaan. Het streven was om afstand te nemen van de burgerlijke cultuur van de ouders.

Arbeiders Jeugd Centrale (AJC)

Opgericht in 1918, met als doel de arbeidersjeugd lichamelijk en geestelijk op te voeden.

Scouting/padvinderij

Deze in 1908 door Robert Baden-Powell opgerichte beweging stelde zich ten doel jongeren tot *good citizenship* (goed burgerschap) te motiveren.

Groupwork

Een in de Verenigde Staten ontwikkelde methodiek die erop gericht is van een losse groep individuen een samenhangende groep te maken waardoor de groep uiteindelijk zichzelf kan leiden.

Groepsdynamica

Een op basis van het concept groupwork door de Duitse psycholoog Kurt Lewin ontwikkelde techniek voor groepstraining.

Nozem

In de jaren vijftig van de vorige eeuw een jongere uit het arbeidersmilieu, met een vetkuif, die op een brommer reed en van rock-'n-roll hield.

Opbouwwerk

Een integratieve praktijk. Werk met als doel mensen in problematische wijken tot participatie te bewegen.

Sociale academie De Horst

Vormde in de jaren zeventig van de vorige eeuw een bolwerk van het geëngageerde, maatschappijkritische welzijnswerk.

Sociale actie

Alleen dit kon volgens Piet Reckman tot een betere wereld leiden. Reckman liet zich inspireren door de Amerikaan Saul Alinsky.

Krachtwijk

Onder het vierde kabinet-Balkenende was dit een buurt waarin de sociale samenhang en de leefbaarheid bevorderd moest worden.

Personen

Arnold Toynbee

Leefde van 1852 tot 1883. Econoom. Was van mening dat de kloof tussen arm en rijk overbrugd moest worden. De inspirator van de *settlement houses* in Londen.

W.E. van Wijk

Leefde van 1887 tot 1961. Richtte als alternatief voor de volkshuizen in 1922 clubhuis De Arend op met het doel jongens bij hun maatschappelijke carrière behulpzaam te zijn.

Robert Baden-Powell

Leefde van 1857 tot 1941. Actief geweest in het Engelse leger. Oprichter van de Boy Scout Movement (padvinderij). Had goed burgerschap en vaderlandsliefde als centrale waarden.

John Dewey

Leefde van 1859 tot 1952. Amerikaans filosoof. Is de inspiratiebron voor de methodiek van het groupwork geweest.

Gisela Konopka

Leefde van 1910 tot 2003. Invloedrijk social worker. Heeft altijd gewaarschuwd voor het uiteengroeien van casework en groupwork.

Kurt Lewin

Leefde van 1890 tot 1947. Geldt als de grondlegger van de groepsdynamica. Maakte het onderscheid tussen een autoritaire en een democratische stijl van leidinggeven.

Gezina Bähler-Boerma

Leefde van 1874 tot 1953. Welzijnswerkster die aan de basis stond van het dorps huis in Eelde (1915). Een dorps huis moest een dam opwerpen tegen 'onwetendheid en levensleegte'.

Piet Reckman

Leefde van 1928 tot 2007. Docent aan sociale academie De Horst in Driebergen. Was ervan overtuigd dat sociale systemen en structuren radicaal veranderd moesten worden om een betere wereld te krijgen.

Robert Putnam

Amerikaans politicoloog (geb. 1941). Gaf in het boek *Bowling Alone* een beschrijving van de teloorgang van het 'sociaal kapitaal' in de VS.

4 Van weeshuis tot Eigen Kracht-conferentie

Vijf eeuwen jeugdzorg in Nederland

Zaken

Weeshuis

Een gesticht of instelling voor de verzorging van ouderloze kinderen en kinderen voor wie de ouders niet zelf kunnen zorgen.

Rijksopvoedingsgesticht (rog)

De Nederlandse variant van het in Frankrijk geïntroduceerde *maison de correction* (verbeterhuis).

Landbouwkolonie Mettray

Opgericht in Frankrijk door de strafhervormer Frédéric-Auguste Demetz, vanuit de gedachte dat het leven op platteland een positieve invloed kon hebben op misdadige jongeren. Uitgangspunten waren het familieprincipe en aandacht voor orde en tucht.

Nederlandsch Mettray

Een opvoedingstehuis dat in 1952 is opgericht in Eefde. Het was een initiatief van Willem Hendrik Suringar naar het voorbeeld van de Franse landbouwkolonie van Frédéric-Auguste Demetz.

Das Rauhe Haus

Een in 1833 in Hamburg door Johann Wichern opgericht opvanghuis voor verwaarloosde kinderen, waarin het familieprincipe het uitgangspunt voor de pedagogische aanpak vormde.

Inwendige zending

Een stroming binnen het protestantisme die leerde dat het geloof niet tot het gezin beperkt moest blijven, maar een appel was tot actief zijn in de wereld. Is van grote invloed op de negentiende-eeuwse hulpverleningspraktijk geweest.

Het Reveil

Stroming binnen het negentiende-eeuwse protestantisme die als oogmerk had dat het geloof niet beperkt moest blijven tot het gezin, maar een appel was om in de wereld actief te zijn.

Pro Juventute

Een vereniging, opgericht aan het eind van de negentiende eeuw, die zich inzette voor bestrijding van jeugdcriminaliteit.

Residentiële hulpverlening

Vorm waarbij kinderen en jeugdigen, op vrijwillige of gedwongen basis, (tijdelijk) dag en nacht buiten hun eigen omgeving verblijven en hulp wordt geboden.

Belangenvereniging voor Minderjarigen

Een in 1971 ontstaan initiatief dat zich vooral richtte op de behartiging van belangen van jongeren in internaten en instellingen.

Het Roze Pamflet

Actiegroep die in 1969 het *Zwartboek kinderbescherming* publiceerde. In dit pamflet werd kritiek geuit op het gesloten, autoritaire en bureaucratische karakter van de kinderbescherming.

Jongeren advies centrum (JAC)

Gestart in 1970. Een voorbeeld van alternatieve hulpverlening aan jongeren. Uitgangspunt was dat altijd de kant van de jongere gekozen moest worden.

Ambulante jeugdzorg

Gericht op gezinnen met kinderen die problemen hebben zoals spijbelen, ruzie met ouders of een lichte depressiviteit. Vorm waarbij thuis hulp wordt geboden.

Video-hometraining

Vorm van ambulante hulpverlening voor gezinnen met problemen in de opvoeding. Door middel van video-opnames wordt zichtbaar wat nog goed loopt in de alledaagse communicatie en wat verbeterd kan worden.

Families First

Vorm van ambulante hulpverlening in het gezin. Bedoeld voor gezinnen in acute crisissituaties waarbij uithuisplaatsing van kinderen niet meer te voorkomen lijkt.

Dagbehandeling

Vorm waarbij de jeugdige thuis woont, maar gedurende enkele uren per dag wordt behandeld of begeleid op een centrum of verblijf. Een Boddaertcentrum is een voorbeeld van een dergelijke behandeling.

Preventie

Voorkomen dat er problemen ontstaan door van tevoren in te grijpen.

Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG)

Gestart in 2008. Eén plek binnen een gemeente waar verschillende vormen van voorlichting en begeleiding worden gecombineerd, en waar wordt samengewerkt met de jeugdgezondheidszorg (JGZ) en de consultatiebureaus.

Elektronisch Kinddossier (EKD)/Digitaal Dossier Jeugdgezondheidszorg (DD JGZ)

Een database waarin informatie over de gezondheid en ontwikkeling van kinderen en jongeren van nul tot achttien jaar bewaard wordt.

Triple P

Positive Parenting Program, een van origine Australisch programma voor opvoedingsondersteuning aan ouders met kinderen of jongeren in de leeftijd van nul tot achttien jaar. Bevorderen van competent ouderschap staat centraal.

Eigen Kracht-conferentie

Een bijeenkomst waarin een gezin samen met zijn sociaal netwerk een plan opstelt om problemen op te lossen.

Personen

Dirck Volkertsz. Coornhert

Leefde van 1522 tot 1590. Humanistisch geleerde. Zette in het boek *Boeven-tucht* zijn ideeën uiteen over een zinvolle wijze van strafoplegging en -uitvoering.

Willem Hendrik Suringar

Leefde van 1790 tot 1872. Een filantroop (een sociaal bewogen mens) die actief was op het terrein van het gevangeniswezen, opvoeding en onderwijs, het armwezen en de jeugdzorg.

Otto Gerhard Heldring

Leefde van 1804 tot 1876. Predikant. Betrokken bij het Reveil. Was in 1848 de stichter van de gestichten in Zetten.

Johann Wichern

Leefde van 1808 tot 1881. Stichter van Das Rauhe Haus in Hamburg. Richtte zich op de zorg voor gevangenen en emigranten, en de opvang van verwaarloosde jongeren.

D.Q.R. Mullock Houwer

Leefde van 1903 tot 1985. Pionier in de vernieuwing van de kindbescherming en jeugdzorg in Nederland. Stond aan de basis van de professionalisering van de jeugdzorg in Nederland.

Elisabeth Boddaert

Leefde van 1866 tot 1948. Opende in 1903 het eerste Tehuis voor schoolgaande kinderen. Doel was het aanbieden van naschoolse dagopvang.

5 Van dolhuis tot beschermd wonen

Een gang door de psychiatrie

Zaken

Dolhuis

Een inrichting voor opvang van geesteszieken in laatmiddeleeuwse steden.

Moral treatment

In de behandeling van geesteszieke mensen: het verminderen van afzondering en afsluiting, en nadruk op arbeid, onderwijs en godsdienstoefeningen. Het doel van de behandeling is dat de patiënt weer controle over zijn eigen leven krijgt.

Veldwijk

Een gereformeerd krankzinnigengesticht in Ermelo, geopend in 1886. Het terrein was ingericht volgens het paviljoenstelsel. Dit was nieuw in Nederland. De inrichting was niet alleen praktisch, het sloot ook aan bij de gedachte dat patiënten beter in een 'gezinssituatie' verpleegd konden worden.

Paviljoenstelsel

Een van oorsprong Schotse manier van inrichten; losse eenheden (paviljoens) met een eigen tuin en omheining, in tegenstelling tot aan lange gangen gelegen ziekenzalen (het *corridorstelsel*).

Neurasthenie

Term ter aanduiding van lichtere psychische stoornissen. De term werd in 1869 voor het eerst gebruikt door de Amerikaan George M. Beard.

Die Traumdeutung

In dit boek uit 1899 beschreef Sigmund Freud de theorie dat dromen de belangrijkste weg tot het onbewuste vormen.

Shellshock

De benaming voor de psychische en psychiatrische gevolgen van gebeurtenissen. Zo'n gebeurtenis kan bijvoorbeeld zijn het verblijf in de loopgraven in de Eerste Wereldoorlog.

Chestnut Lodge

Een Amerikaanse privé-inrichting waar patiënten volgens psychoanalytische inzichten behandeld werden.

Elektroconvulsietherapie (ect)

De behandeling van bepaalde psychiatrische aandoeningen, waarbij een epileptische aanval wordt opgewekt door toediening van een stroomstoot door het hoofd.

Therapeutische gemeenschap

Ontwikkeld in het Londense Mill Hill Emergency Hospital onder leiding van Maxwell Jones. Voedingsbodem voor de latere groepstherapie.

Antipsychiatrie

Een beweging binnen de psychiatrie die ontstond in de jaren zestig van de twintigste eeuw en die vijandig stond tegenover de gangbare praktijken binnen de psychiatrie.

One Flew Over the Cuckoo's Nest

Deze film uit 1975 was een aanklacht tegen de autoritaire manier van werken binnen de klinische psychiatrie.

Kind van de zon

In deze Nederlandse film uit 1975 was de centrale boodschap dat het gezin een ziekmakend instituut is.

Antipsychotica

Geneesmiddelen die psychotische verschijnselen kunnen verminderen of doen verdwijnen. Voorbeelden zijn Serpasil en Trilafon.

Antidepressiva

Medicijnen die de symptomen van een depressie tegengaan. Voorbeelden zijn Prozac, Seroxat en Cipramil.

DSM

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (vertaling: diagnostisch en statistisch handboek voor psychische stoornissen). Een Amerikaans handboek dat in veel landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient.

Reïficatie

De classificatie of definitie van een stoornis gebruiken alsof het om de oorzaak zou gaan.

Vermaatschappelijking

Het geheel van veranderingen in de geestelijke gezondheidszorg, met als doel de emancipatie van psychiatrische cliënten tot volwaardige burgers te bevorderen.

Personen

Hippocrates

Leefde van 460 v.C. tot 370 v.C. Griekse arts die wordt beschouwd als de grondlegger van de westerse geneeskunde. Was van mening dat de oorzaak van een geestesstoornis in de hersenen gezocht moest worden.

Emil Kraepelin

Leefde van 1856 tot 1926. Duits psychiater. Een van de eerste psychiaters die zich met de systematiek van psychiatrische ziekten bezighield.

William Tuke

Leefde van 1732 tot 1822. Stichtte in York in 1792 een zogenoemd *retreat* waarin een menswaardige behandeling van geesteszieken centraal stond.

Sigmund Freud

Leefde van 1856 tot 1939. Neuroloog uit Wenen en de grondlegger van de psychoanalyse.

Frieda Fromm-Reichmann

Leefde van 1889 tot 1957. Psychoanalytica. Was werkzaam op Chestnut Lodge. Overtuigd van de theorie dat de ernstige en vroege afwijzing van de moeder de oorzaak was van schizofrenie.

Hans Eysenck

Leefde van 1916 tot 1997. Psycholoog die in het boek *Decline and Fall of the Freudian Empire* fundamentele kritiek had op de wetenschappelijke pretenties van de psychoanalyse.

Eugenia Lekkerkerker

Leefde van 1899 tot 1985. Juriste. Bezocht in 1924 in New York een Child Guidance Clinic en slaagde er in 1928 in om in Nederland een vergelijkbare instelling – het Medisch Opvoedkundig Bureau – van de grond te krijgen.

Arie Querido

Leefde van 1901 tot 1983. Psychiater die een belangrijke rol speelde bij de ontwikkeling van de ambulante geestelijke gezondheidszorg in Amsterdam.

Thomas Szasz

Leefde van 1920 tot 2012. Betoogde dat geesteszieken niet bestonden en dat men alleen kon spreken van 'levensproblemen'.

Ronald Laing

Leefde van 1927 tot 1989. Schots psychiater. Was van oordeel dat door de maatschappelijke intolerantie mensen gedwongen werden een rol te spelen die niet overeenkwam met hun 'ware zelf'.

Jan Foudraïne

Psychiater (geb. 1929). Verwierf in 1971 bekendheid bij het grote publiek met het boek *Wie is van hout ...*, over de psychoanalytische aanpak van schizofrene patiënten en dat in Nederland voor deze nieuwe aanpak geen gehoor wordt gevonden. Verbleef enkele jaren op de Amerikaanse kliniek Chestnut Lodge.

6 Van onnozele tot mens met mogelijkheden

Vijfhonderd jaar zwakzinnigenzorg

Zaken

Intelligentietest

Een methode om de intelligentieleeftijd en het IQ, het intelligentiequotiënt, te bepalen. Het IQ wordt berekend door de intelligentieleeftijd te delen door de werkelijke leeftijd.

Wisselkind

Een nakomeling van elfen, heksen, demonen of de duivel, die in de plaats van een mensenkind net na de geboorte in de wieg was gelegd.

Gezinsverpleging in Geel

In de dertiende eeuw werd in deze plaats de heilige Dymphna door bedevaartgangers aangeroepen voor genezing van krankzinnigheid. Veel zieken werden in gezinnen ondergebracht; het begin van deze manier van psychiatrische verpleging.

Zedenkundige behandeling

Aanpak waarbij de nadruk ligt op zaken als voeding, kleding, buitenlucht en een huiselijke inrichting (moral treatment).

Haagse idiotenschool

In 1855 door dominee Van Koetsveld gesticht. Centraal stond de idee van 'genezing door opvoeding'. Het pedagogische werd belangrijker dan het medische geacht.

's Heeren Loo

Een in 1891 in Ermelo geopende inrichting voor zwakzinnigen. Kenmerkend voor de aanpak was de aanpassing van het individu aan het gemeenschapsleven binnen de inrichting.

Eugenetica

Verbetering van de menselijke populatie door voortplanting van individuen met 'ongewenste' eigenschappen te verbieden.

Prenatale diagnostiek

Het opsporen van aangeboren of erfelijke afwijkingen bij het ongeboren kind met een vlokcentest, vruchtwateronderzoek of een uitgebreide echo.

Persoonsgebonden budget (pgb)

Een door staatssecretaris Erica Terpstra in 1995 geïntroduceerde vorm van financiering waarbij mensen die recht op zorg hadden zelf hulp konden inkopen.

Dennendalaffaire

Conflict uit 1974, ontstaan naar aanleiding van de door Carel Muller geïntroduceerde nieuwe manier van omgaan met verstandelijk gehandicapten, waarbij het zou moeten gaan om 'de zwakzinnige te helpen zichzelf te zijn'.

Ondersteuningsmodel

Uitgangspunt is dat men de verstandelijk gehandicapte moet beschouwen als een zelfstandige burger die zijn eigen zaken moet regelen.

Personen

Alfred Binet

Leefde van 1857 tot 1911. Frans psycholoog van wie de termen idioot, imbeciel en debiel stammen. Introduceerde de intelligentietest in 1905.

Paracelsus

Leefde van 1493 tot 1541. Zwitsers arts. Was van mening dat geboren narren de verstandigste mensen zijn omdat ze zich niet mooier voordoen dan ze zijn.

Heilige Dymphna

Koningsdochter die door haar vader aanbeden en onthoofd werd, en in het Belgische Geel vanaf de dertiende eeuw werd aangeroepen voor genezing van krankzinnigheid, omdat ze was gedood door een zieke geest.

Dr. Itard

Leefde van 1774 tot 1838. Frans arts die bekendheid kreeg door de pogingen om de 'Wilde van Aveyron' tot een beschaafd mens op te voeden.

De 'Wilde van Aveyron'

Werd in 1797 door jagers ontdekt en daarna gevangengenomen. Dr. Itard noemde hem Victor. Victor werd tot aan zijn dood in 1828 door mevrouw Guérin verzorgd.

Edouard Séguin

Leefde van 1812 tot 1880. Frans arts die met zijn behandeling van idioten wilde dat de opvoeder de wilsfunctie van de idioot over zou nemen.

Dr. Van Koetsveld

Leefde van 1807 tot 1893. Stichtte in 1855 de 'Haagse idiotenschool'. Was van mening dat zwakzinnigheid willoosheid was en dat genezing mogelijk was door opvoeding.

Abraham Kuyper

Leefde van 1837 tot 1920. Voorman der calvinisten. Wist het gereformeerde volksdeel tot het verrichten van sociale arbeid te motiveren.

Willem van den Bergh

Leefde van 1850 tot 1890. Voor deze dominee had zwakzinnigheid te maken met armoede, die mede veroorzaakt werd door het geestelijk verval onder Gods kinderen. Was een van de initiatiefnemers van het in 1891 geopende 's Heeren Loo in Ermelo, waar aanpassing van het individu aan het gemeenschapsleven centraal stond.

Carel Muller

Psycholoog en antroposoof (geb. 1937). Werd in 1969 psychologisch directeur van Dennendal. Nam afstand van het medische model. Zwakzinnigen waren niet ziek, maar 'authentiek'.

7 Van gasthuis tot woonzorgzone

Vijfhonderd jaar ouderenzorg

Zaken

Het loodje leggen

Betekent onder meer 'doodgaan'. Heeft zijn oorsprong in de middeleeuwse bedeling door de kerk. Wie werd bedeeld, kon iedere week een loodje of een kaartje halen, waarmee men recht had op wat brood en geld.

Gasthuis

Een instelling die stamt uit de middeleeuwen. Vaak begonnen als een passantenhuis dat onderdak bood aan reizigers, zwervers en pelgrims. Ontwikkelde zich tot een opvang waar zieken en ouderen verpleegd en verzorgd konden worden.

Provenier

Een oudere die zich voor een zekere som het verblijf en de verzorging in een gasthuis had gekocht. Ook wel 'kostkoper' genoemd.

Hofje

Een binnenplaats of binnentuin met daaromheen gelegen een aantal kleine woningen. De eerste zijn in het midden van de veertiende eeuw gesticht. De stichter legde in het testament vast wie er gratis mochten wonen en op welke wijze de bewoners bedeeld moesten worden.

Preuve

Periodieke uitkering in geld of natura. Uitgekeerd door hofjes en gasthuizen aan hun bewoners, en door de kerk aan arme, oude gemeenteleden. Vaak ging het om brood, turf en kleding.

Regent

Stedelijke bestuurder die uit de kringen van aanzienlijke kooplieden werd gerekruteerd. Weeshuizen en gasthuizen werden tot in de negentiende eeuw beheerd door deze bestuurders.

Bestedeling

Iemand die niet in zijn of haar eigen levensonderhoud kon voorzien en daarom tegen een bepaalde vergoeding, betaald door de stad of door de kerk, werd ondergebracht bij een particulier, die 'houwvrouw' werd genoemd.

Houwvrouw

Vrouw die tegen een vergoeding 'bestedelingen' – arme ouderen – in huis nam.

Diaconiehuis

Een instelling voor de opvang van gereformeerde, doopsgezinde en lutherse armen. Opgericht in de achttiende eeuw vanuit de gedachte dat de zorg voor ouderen veel efficiënter georganiseerd kon worden. Centraal stond het idee van de leefgemeenschap; van kamergenoten werd verwacht dat ze elkaar verzorgden.

Stadsarmenhuis

Een instelling voor de opvang van armen die niet bij een kerk hoorden. Opgericht in de achttiende eeuw naar het voorbeeld van de diaconiehuizen.

Bond voor Staatspensionneering

Opgericht in 1900. Pleitte voor een pensioen voor iedere Nederlander, dat betaald zou worden uit de algemene middelen.

Omslagstelsel

Financieringsvorm waarbij de werkenden premies afdragen, waarmee op hetzelfde moment uitkeringen aan uitkeringsgerechtigden worden betaald.

Grijze druk

Een demografisch begrip dat de verhouding aangeeft tussen het aantal personen boven de AOW-leeftijd en het aantal personen in de zogenoemde 'productieve leeftijdsgroep'.

Novogeront

Een door de arts Dick Sipsma geïntroduceerd begrip, dat betekent: een nieuw type oudere, een vitale oudere die een zinvolle rol in de samenleving vervult.

Personen

Willem Drees

Leefde van 1886 tot 1988. Een van de belangrijkste politici ten tijde van de wederopbouw. Had als uitgangspunt dat hulp geen gunst, maar een recht moest zijn. Door zijn inzet voor een oudedagsvoorziening wordt hij beschouwd als een van de grondleggers van de naoorlogse verzorgingsstaat.

Dick Sipsma

Leefde van 1936 tot 2011. Oud-hoogleraar geriatrie die in het essay *Van oude mensen, de dingen die gaan komen* voor een positieve visie op de vergrijzing pleit. Heeft het begrip *novogeront* geïntroduceerd.

8 De toekomst van de verzorgingsstaat

Zaken

Differentiatie

Toename van verschillen in de samenleving.

Individualisering

Proces waardoor mensen meer als individu in de samenleving komen te staan en traditionele verbanden minder hecht worden.

Globalisering

Proces waarbij handelsstromen en productieprocessen internationaliseren en ook kapitaal internationaliseert.

Liberalisering van markten

Proces waarbij overheden minder regels opleggen aan het internationale handels- en kapitaalverkeer.

Economische crisis

Periode van laagconjunctuur, daling van het nationaal inkomen.

Vergrijzing

Proces waarbij het aandeel van ouderen in de samenleving groeit.

Dubbele vergrijzing

Proces waarbij het aandeel van ouderen in de samenleving groeit en ouderen ook ouder worden.

Ontgroening

Proces waarbij het aandeel van jongeren in de samenleving afneemt.

Automatisering en robotisering

Proces waarbij computers en robots een belangrijkere rol krijgen in de productieprocessen.

Liberalisme

Politieke stroming waarin vrijheid centraal staat, met een voorkeur voor de markt om dat te bereiken.

Christendemocratie

Politieke stroming waarin solidariteit en naastenliefde centraal staan, met een voorkeur voor het particulier initiatief om dat te bereiken.

Soevereiniteit in eigen kring

Christendemocratisch (protestants) uitgangspunt waarbij niet de overheid, maar de gemeenschappen in de samenleving centraal staan.

Subsidiariteitsbeginsel

Uitgangspunt waarbij de overheid ondersteunend, aanvullend (subsidiar) is op het particulier initiatief.

Socialisme

Politieke stroming waarin gelijkheid centraal staat, met een voorkeur voor de overheid om dat te bereiken.

Waarde- en meerwaardeleer

Theorie van Marx om uitbuiting in het kapitalisme te verklaren.

Accumulatietheorie

Theorie van Marx die stelt dat in het kapitalisme winst wordt geherinvesteerd en zo tot nog meer winst leidt.

Concentratietheorie

Theorie van Marx die stelt dat door de accumulatie kleine bedrijven zullen worden weggeconcentreerd en grote bedrijven overblijven.

Verelendungstheorie

Theorie van Marx die voorspelt dat het kapitalisme zal leiden tot een steeds kleinere en rijkere groep kapitaalbezitters en een steeds grotere en armere groep arbeiders, die in steeds ellendigere omstandigheden komt te leven.

Welfare triangle

Driehoek waarin de drie coördinatiemechanismen overheid, markt en particulier initiatief zijn verbeeld.

Persoonsgebonden budget

Een geldbedrag dat iemand die hulp of zorg nodig heeft, krijgt van de overheid om zelf zorg- of dienstverlening in te huren.

Bureaucratie

Organisatievorm waarbij gewerkt wordt volgens vaste regels en procedures.

Dubbele oriëntatie van sociaal werk

Gegeven dat sociaal werk zowel gericht is op de belangen van de cliënt als op de belangen van de samenleving als geheel.

Decentralisatie

Het overhevelen van taken van Rijk en provincie naar de gemeenten.

Rechtspluralisme

Het feit dat burgers niet overal dezelfde rechten hebben.

Personen

John Locke

Leefde van 1632 tot 1704. Engels filosoof, schreef onder andere het boek *Two Treatises of Government*. Werd een van de grondleggers van het liberalisme.

Adam Smith

Leefde van 1723 tot 1790. Schots filosoof en econoom, grondlegger van de klassieke economie.

Paus Pius XI

Leefde van 1857 tot 1939. Was hoofd van de katholieke kerk toen hij in 1931 in zijn encycliek *Quadragesimo anno* het subsidiariteitsbeginsel introduceerde.

Thomas van Aquino

Leefde van 1225 tot 1274. Italiaans filosoof en theoloog, beschreef de kosmos (Gods schepping) als een rationeel systeem waarin alles zijn organische plek heeft.

Abraham Kuyper

Leefde van 1837 tot 1920. Nederlands theoloog, predikant, staatsman en journalist, introduceerde het concept van de drievoudige roeping van de overheid.

Karl Marx

Leefde van 1818 tot 1883. Duits denker, filosoof, econoom en socioloog, publiceerde onder andere *Das Kapital*, een wetenschappelijke studie van het kapitalisme. Op basis van die wetenschappelijke studie voorspelde hij de ondergang van het kapitalisme en de opkomst van de socialistische samenleving.

Ruud Lubbers

Nederlands politicus (CDA) (geb. 1939), was minister-president van 1982 tot 1994. Introduceerde de term no-nonsensebeleid. Belangrijke basisgedachte achter dat beleid was de idee dat de markt als coördinatiemechanisme superieur is aan de mechanismen van overheid en particulier initiatief.

Jan Peter Balkenende

Nederlands politicus (CDA) (geb. 1956), was minister-president van 2002 tot 2010. Pleitte voor hernieuwde aandacht voor het particulier initiatief als coördinatiemechanisme. Onder zijn kabinetten werd de Wmo geïntroduceerd.